

- 1) Агеносов В.В. Генезис философского романа. М., «Наука» 1986. 256с.
- 2) Основные работы, на которые мы опираемся, написаны исследователями 10-15 лет назад. Новые изыскания по теме отсутствуют. Поэтому специальный интерес для нашей темы представляет изучение иных явлений философской авторской прозы, в. т.ч. литературной философской сказки, которая «...обнаруживает лишь внешнее и поверхностное сходство со своей народной прародительницей, приобретая иное содержание, во-первых, за счет дистанцирования от традиционной системы персонажей народной сказки о животных, во-вторых, за счет реализации игрового принципа во взаимодействии привычного и нового наполнения их образов, а также за счет психологизации персонажей сказки и, наконец, за счет замены причинно-следственной логики на логику лингвистическую» // А.В.Тихомирова «Принципы трансформации фольклорной системы персонажей в современной философской сказке» // Малоизвестные страницы и новые концепции истории русской литературы XX века. Вып 4. Русская литература в России XX века. М., 2008. Издательство МГОУ.197 с. С. 165
- 3) Мирошников В.М. Романы Леонида Леонова: становление и развитие художественной системы философской прозы. Рязань. Издательство Рязанского университета. 2000. 280с.
- 4) Гаранин Л. Я. Философские искания в белорусской литературе. М., «Просвещение»1985. 355с
- 5) Кожин В. В. Философский роман // Словарь литературоведческих терминов. М., 1974. 545 с.
- 6) Суровцев Ю. В. В 70е годы и сегодня. М., «Наука»1985. 325 с.
- 7) Чанышев А. Н. Курс лекций по древней философии. М., «Высшая школа» 1981. 460 с.
- 8) Гулыга А. В. Искусство в век науки. М., 1978. 235 с.
- 9) Агеносов В. В. Творчество М. Пришвина и советский философский роман. М., 1989.
- 10) Макиавелли Н. Избр. произв. – М., М.: Художественная литература. 1982. №59 с.
- 11) Пушкин А.С. Евгений Онегин // Собр. соч.: В 8 т. М.: Художественная литература. Т. 5, 1969.

Тетяна ПОЛЯКОВА

ОСОБЛИВОСТІ ЗМАЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУ „ДЕРЖАВА” В ГРОМАДСЬКО-ПАТРІОТИЧНІЙ ЛІРИЦІ ЯРА СЛАВУТИЧА

У статті аналізується специфіка вживання концепту „держава” в ліриці Яра Славутича. На прикладі однієї лексеми досліджено також макрополе концепту „Україна” з його складовими мікрополями, що є значущим елементом мовної картини світу поета.

Ключові слова: мовностилістична картина світу, концепт, слова-символи, макрополе.

В статті аналізується специфіка використання концепта „государство” в ліриці Яра Славутича. На прикладі однієї лексеми досліджено також макрополе концепта „Україна” з його складовими мікрополями, яке є значущим елементом мовної картини світу поета.

Ключевые слова: языково-стилистическая картина мира, концепт, слова-символы, макрополе.

The specificity of use of the concept of „government” in the Yar Slavutych’s lyrics is analysed in the article. Macroconcept „Ukraine” with its constituents microfields as variant of lexeme of „government” that are important element of poet’s lingual picture of the world is investigated too.

Key words: linguo-stylistic picture of the world, concept, words-symbols, macrofield.

У полі нашого дослідження є виявлення тих компонентів, які входять до складу концепту „держава” й допомагають відтворити ідею державотворення в соціальній картині світу мовними засобами, зокрема у творчості Яра Славутича, продовжувача мовних традицій київських “неокласиків”.

У Великому тлумачному словнику української мови *держава* трактується як „апарат політичної влади в суспільстві” [2, 215]. Саме слово *держава* походить від „держати” – тримати, управляти.

Історично склалося так, що кожен народ прагне мати свою власну державу й бути в ній повноправним господарем. Доволі складним і тривалим був шлях українського народу до своєї незалежної держави, адже починається цей шлях від монголо-татарської навали, яка знищила державність, а також значною мірою і народ, підірвала його міць, зробила його підневільним. Проте бажання бути вільним народом не залишало українців, і згодом боротьба за власну державу вилилася у всенародне національно-визвольне змагання 1648-1654 років під проводом Богдана Хмельницького. Невдалою була спроба Івана Мазепи унезалежитись від Москви, покладаючись на угоду зі Швецією. Це призвело до того, що українці протягом століть були розкидані по різних державах, не маючи власної. Однак, незважаючи на всі труднощі, український народ на своїх етнографічних теренах виробив власний спосіб думання, спільні ідеали, спільні уявлення про державу, які знайшли своє відображення в концепції державотворчих процесів періоду визвольних змагань у першій половині ХХ століття.

Події 1917 року відкрили українському народу шлях до власної державності, до соборності й незалежності. Але, на жаль, і тоді не вдалося українцям стати українським народом. Процес державотворення в

Україні триває й у новітній період, характеризуючись складністю та багатогранністю, і, як показують дослідження, багато в чому є подібним до тих ключових принципів побудови незалежної держави, які були актуальними на початку та всередині ХХ ст. Тому власна суверенна держава – одвічне прагнення українського народу, до досягнення якого він ішов протягом багатьох століть, долаючи всі перешкоди, в тому числі і „московське ненаситне зло, що нагнало зграй на українське щастя” [7, 62]. Саме за ідею державності „...знайшли смерть Зеров і Драй-Хмара...” [7, 103], боролись „Самопосвятні, славні вояки, Борці УПА, що віддано повстали На зливу зла з московської руки...” [7, 197]. І якщо багато авторів звинувачують у нещасті українського народу самих українців, вказуючи на деякі негативні риси, то Яра Славутич кладе відповідальність на потойбічні сили зла, які погрожують його народові і яким протистоїть літературний герой. У поемі „Моя доба” автор вміло описує рейди армії УПА, яка змушена була боротися з фашистськими й комуністичними загарбниками. Також у даному творі присутній образ жар-птиці, яка приносить скарби волі українцям у національно-визвольній боротьбі. Зазначимо, що в „Моїй добі” автор дуже влучно називає себе і неоромантиком, і неокласиком, що підтверджує його поетична спадщина.

Специфічним репрезентантом концепту „*держава*” у творчості Яра Славутича виступає також фрейм *Україна* з його складовими. Так У. Карпенко вважає, що формою аналізу концепта може бути фрейм, що буквально розуміється як сема „frame” – „рамка”, а концепт, у свою чергу, походить від “conchetto” (ідея, поняття), що являє собою зміст [3, 294].

Аналізуючи фреймовий підхід щодо концепту, вважаємо, що фрейм – це форма, а концепт – зміст складної та неподільної єдності, ментальної єдності, духовно-інформаційного згустку, що зберігає лінгвокультурну інформацію, оскільки кожен концепт є не лише знаком, а й показником рівня культури та мови. Саме тому аналіз концептів у мовознавчих науках здійснюється крізь призму антропоцентризму як системи лінгвістичних, культурологічних, семіотичних поглядів. У семіотичній теорії, на думку сучасних мовознавців, домінує принцип антропоцентризму, причому антропоцентризму олюдненого світу, що піднявся до рівня світової свідомості, зафіксованої в Логосі. Суб’єктами в семіозисі можуть бути етнічні (загальнолюдські) менталітети, а також мова як „дух народу”, що фіксує моменти ментального, психічні функції, міфи, культуру етносу. У Яра Славутича власна мистецька позиція як майстра слова трактується як явище суб’єктивне, подібно якому відбувається розвиток літературного процесу в Україні. Непересічна позиція митця інтелектуала, як зазначає Н. Сологуб, висвічується в українській поезії ХХ ст., відображаючи реалії суспільного життя.

Отже, фрейм *Україна* як складова концепту *держава* в поетичній творчості Яра Славутича є те, що саме слово „Україна” звучить досить рідко. Натомість, ми бачимо інші реалії, якими пронизані поетичні рядки письменника, саме вони відображають „відчуття вітчизни та материзни – українське вічності чуття” [8, 17].

Розглядаючи фрейм *Україна*, що входить до концепту *держава*, виділяємо поняття простору, що має філософський зміст, коли він виступає як об’єктивна форма існування матерії. З іншого боку, слово *простір* має й більш конкретніші значення, коли воно виступає як „відстань між чимось”, „місце, де щось відбувається” або „поверхня чи земна площа”. Про цю особливість простору, зокрема, художнього М. Бахтін пише: „Художній час і простір [...] набуває емоційно-вольову тональність і включає [...] і вічність, і позачасовість [...] і безкінечність, і ціле, і частину” [1, 5]. Далі науковець зазначає важливість просторових відношень у художньому тексті: „Важливе значення мають ще й сусідство між речами й ідеями, паралельність і взаємне перехрещення різних рядів” [8, 319].

Ю. Лотман з приводу художнього простору зазначає, що „простір у художньому творі моделює різні зв’язки картин світу: часові, соціальні, етичні та інші” [5, 6].

Коли аналізуємо мовну картину світу письменника, на думку Н. Сологуб, то поєднуємо її з усією широтою духовної діяльності людини: „Позначення окремих внутрішніх і зовнішніх предметів справляє більш глибокий вплив на чуттєве сприймання, фантазію, почуття і через взаємодію цих явищ – на характер взагалі, оскільки в цьому випадку справді сполучаються природа і людина, справді матеріальна речовина з духом” [8, 86].

Фрейм у когнітивній семантиці визначається як об’ємний, багатокомпонентний акцент, що містить певну інформацію, знання про стереотипну ситуацію. Формально фрейм можна змалювати у вигляді дворівневої структури вузлів та відношень: 1) вузли, котрі містять усі дані і завжди правильні для будь-якої ситуації; 2) термінальні вузли, які заповнюються даними з конкретної практичної ситуації і часто виступають як підфрейми чи їх складові.

Подібно до концепту, фрейм може фіксувати невербальну інформацію. Доказом того є фреймова організація концепту „*держава*”, де фрейм виступає ситуацією, в якій виявляється концепт у своїх конкретних, понятійних значеннях. Так, у збірці Яра Славутича „Живі смолоскипи” зображено новітніх мучеників за правду, долю, борців за незалежність української держави, тому вірші „Чорновіл”, „Світличний”, „Стус”, „Брати Горині”, „Тихий” виступають фреймами до концепту „*держава*”.

Наприклад, В’ячеслава Чорновола автор порівнює з літописцем, який оспівує Україну за часів козаччини:

Збирай, збирай, новітній Самовидцю,
І все до справ старанно заведи –

Про трус, арешти й допити, в'язницю.

І про *негласні*, навісні суди [6, 454].

У поезії „Світличний” Яр Славутич порівнює героя з донбаським антрацитом, що освітлює дорогу від кубанських низин до Карпат:

Ти гориш антрацитом Донбасу,

Напальної Луганщини син,

Змагарями освітлюєш трасу –

До Карпат від кубанських низин [6, 459].

Як гідного представника української держави Яр Славутич змальовує Василя Стуса, який свідомо йде супроти гніту тоталітарної системи, крізь тюремні будні, здолавши смерть: „Хвала тому, хто дій сувору твердь Несе, як свято, крізь тюремні будні, На скін призначену здолавши смерть!” [6, 463].

У Яра Славутича образ *Україна* виступає як багатоплановий синтетичний образ, який складається з мікрообразів, разом з тим чітко простежується однозначність, концептуальність, що чітко виявляє авторську індивідуальність.

Так, репрезентантом фрейму *Україна* є мікрополе такого просторового поняття, як *степ*. Словесними заміниками, що мають смислову наповненість образу, є різні реалії, що розкривають лексичне багатство творів Яра Славутича. Часто зустрічаємо і саму лексему *степ*, у якій відбивається любов до рідного краю:

Степи Херсонщини, *степи* родимі,

Соломоверхі клуні на току,

Розлогі верби в ранішньому димі, –

Вас не забуду на своїм віку! [6, 30].

Любов до України відчувається у рядках поезії, де автор зображує простір степу як стрункої дороги:

Іду *степами* по стрункій дорозі,

Яка година випала мені! [6, 9].

В окремих випадках лексема *степ* одухотворюється автором і виступає в значенні особи, яка здатна навіть знищити людину:

Йому не шле проміння небо,

Його не радують вітри.

Йому, замороєному *степом*,

І пар наказує: „Помри!” [6, 13].

Також бачимо, як в поняття *степ* автор вкладає синівську любов до отчого краю:

Під синім небом, над ясним колоссям,

Серед *степів*, де грала ковила,

Де щастя й горе водночас велося,

Моя херсонська юність розцвіла [6, 15].

Отже, у збірках поезій „Співає колос” (1945) та „Херсонські сонети” (1945) автор досить часто репрезентує лексему *степ* з метою утвердження пошани до батьківської землі.

Ключові слова на заміну *степу* – *земля, поле, нива, сторона, край* та інші – вжиті в одному контексті, створюють мовну картину, відіграючи важливу текстотворчу функцію, надають мажорного тону поетичним творам Яра Славутича. Оптимістично налаштований автор перемагає свій сум піднесено стверджує, що майбуття рідної землі та її народу неодмінно буде щасливим, бо його захищає сила, яка готова віддати все заради неї – *неньки-України*:

І так радісно, рідна *земле*,

Кров пролити за твій розмай,

Де покару тяжку приємле

Ворог волі, злютивши вкрай [6, 157].

Концепт *держави*, до складу якого входить фрейм *Україна*, постає в Яра Славутича за допомогою просторових мікрополів *земля, поле, степ, лан*, які виконують естетичну функцію світосприймання, підсилюючи пригнічений настрій ліричного героя. Експресивність цих слів виявляється в їх антропоморфізації. Ми бачимо, як степ плаче, хапає за ноги, колос співає... усе оживає на очах. Бачимо також, як поет передає відчуття безмежного простору і внутрішнього спокою, що живлять серце і душу, за допомогою слів:

Розгляглись *поля* широкі,

Несходимі, незміримі,

Із боків хлюпнуть хлібами –

Заколишуть і присплять [6, 10].

Далі автор радіє, він втішений картиною простору, у якій *степ* порівнюється з безмежною силою природи, що здатна перетворитися на інші явища природи:

О, яка велика радість!

О, яке безмежне щастя!

Ви шуміть, *степи*, як море,

Затопіть мої стежки! [6, 10].

До концепту *держава*, що вміщує фрейм *Україна*, також належать просторові назви різних регіонів – Поділля, Буковина, Галичина. А в збірці „Шаблі тополь” (1992) автор згадує Батурина, Запоріжжя, Кривий Ріг, Харків, Ірпінь та багато інших назв українських міст.

Широкою палітрою українського простору представлені гідроніми:

Шануймо кельтів за прадавній Стир

І таврів за Дунай, Дніпро й Дністер,

Таємні назви і Дінця, і Дону! [6, 643].

Аналізуючи фрейм *Україна* в поезії Яра Славутича, неважко помітити, що в його численних творах темою та способом вияву мовної картини світу є рідна земля з її класичною атрибутикою. Н. Сологуб, даючи лінгвістично-літературознавчий аналіз творчості Яра Славутича, вказує на те, що центром вербальної основи славутичівської віршотворчості є слово „Україна”. У неї цей макросимвол скомпонований із цілої низки значеннєво дрібніших слів, які в сукупності й складають цілісність України як держави. Даючи аналіз лексемі „степ”, авторка зазначає, що це „концептуальне поняття у мовній картині світу поета” [8, 27].

Чому ж саме семантика образу України включає в себе образ степу? Звичайно, поет є родом із херсонського степу. Через степ Яр Славутич пов’язує перші уявлення про світ. Степ нагадує письменнику про рідний хутір Жученки, про батьків, українську природу:

Хлюпоче риба в сонному ставку,

Дзвенить бджола у рвійному нестримі,

Несуть батьки журбу свою гірку

В *степи* Херсонщини, в *степи* родимі [6, 30].

Низка мікрополів, проаналізованих вище, включає в себе і таку просторову складову світобачення поета, як назви реалій степу, зокрема, рослинний світ. Розмаїті структурні одиниці тексту – *соняшник*, *кавун*, *деревій*, *ромен*, *конюшина*, *євшан*, *чебрець*, *полин* – це все ознаки землі наших пращурів, вони витворюють вдалі зображальні засоби передавання різноманітних авторських почуттів, у тому числі й ностальгійних (відомо, що більшу частину свідомого життя Яр Славутич провів поза межами України). Назви рослин сприймаються як невід’ємна частина простору:

Понад прив’ялим клином *конюшини*

Гудуть пухнасті степові джмелі,

Не взявши меду на пустім стеблі,

Спішать у дупла під куці шипшини [6, 39].

У словах, що входять до назв реалій степу, рослин, підкреслюється колір як ознака простору, зорового сприйняття:

І коні вмиють, піднявши козаків,

Пішли навскач, гойдаючи, як хмару,

Смарагда тирси й *просинь* васильків [6, 99].

За допомогою кольорів, що виражаються порівняннями з кольорами рослин, може змалюватися цілий пейзаж, у якому елементи порівняння ніби розгортають картину простору. Так, сполучення кольорів підсилюється одоративною семою:

Моє серце в херсонських *степях*,

У притаєних скитських могилах,

Я в душі *чебрецями* пропах,

Випасаючи коней по схилах [6, 32].

Для позначення одоративних відчуттів автор використовує словосполучення, де смислове навантаження несе художнє означення:

Житнім хлібом, *гречаним* медом

Духмяніє стара земля,

Мов під синім небес наметом

Довге свято Сварог справля [6, 213].

Отже, аналізуючи особливості мовного вираження картини світу Яра Славутича, акцентуючи на образі *України*, приходимо до висновку, що в мовленні кожної людини, беручи до уваги творчих особистостей, існують суб’єктивні відмінності, які відбивають риси індивідуального сприйняття оточуючого світу і мови. На думку Л. Лисиченко, мовна картина світу властива певному народові, знаходить своє відбиття в індивідуальному мовленні, що залежить від багатьох культурно-історичних і психічних чинників. Особливо яскраво індивідуальна мовна картина світу виявляється в художній творчості, де виявляються не тільки загальні ознаки мовностилістичної картини світу письменника, а й прояви його індивідуальності [4, 135].

Фреймом до концепту “*держава*” виступає економічна криза сучасної України, де Яр Славутич створює цикл віршів про голод, асоціюючи жахливий занепад українського села з голодом 33-го року. Поза збірками залишився вірш „1933”, в якому автор зображує тридцять третю весну у ХХ сторіччі, коли зловороже московське кодро нищить загальнолюдські цінності. Та оптимістичним є заклик у кінці поезії:

Зустрічай визволення своє,
Вільнолюбна прийдешня державо! [6, 651].

На особливу увагу заслуговує викриття автором знищеної природи рідної землі в різні періоди життя країни, його мучить байдужість цивілізованого світу до страждань України:

На Україні не один Чорнобиль!
Запоріжсталь, Донбас і Кривий Ріг
Димами дмуть, збиваючи із ніг
І без бича, без кия, без голобель [6, 558].

Село виступає ще одним фреймом до концепту „держави”. Автор з боєм дивиться на „колгоспний рай, обіцяний з Кремля? Навколо никне висохла гілля, Лише будяк між буркунів зоріє” [6, 559].

Творчість письменника відзначається щирістю, демократичністю, відвертістю й великим патріотизмом. Він упродовж свого життя створює літературний опис української держави ХХ ст. Перебуваючи за кордоном, він цікавиться долею України, його болить її поневолене становище, та незважаючи на це Яр Славутич пророкує оптимістичний розквіт української держави.

Отже, через усю творчість Яра Славутича проходить цілісна лексико-образна парадигма *Україна*, яка відбивається за допомогою різних реалій, створюючи неповторну мовну картину світу митця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 / [В'ячеслав Тимофійович Бусел (уклад., гол. ред.)]. – К. : Перун, 2003. – 1427 с.
3. Карпенко У. А. Фреймовий підхід к аналізу концепта / У. А. Карпенко // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. III. – Ч. 1. – С.293–309.
4. Лисиченко Л. А. Мовна картина світу та її рівні / Л. А. Лисиченко // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Нова серія. – 1998. – Т. 6.– С.129–145.
5. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
6. Славутич Яр Твори : в 2 т. – Т. 1. Поезії. – К. : Дніпро, 1994. – 671 с.
7. Славутич Яр Твори : в 2 т. – Т. 2. Поеми. Переклади. – К. : Дніпро, 1994. – 365 с.
8. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича / Н. М. Сологуб. – К. : Дніпро : Вінніпег : Укр. Вільна Академія наук, 1999. – 152 с.

Олена СИНЧАК

“ЖІНОЧА” РИТОРИКА: РЕПЕРТУАР СТРАТЕГІЙ, ФІГУР, АРГУМЕНТІВ (на матеріалі текстів О. Забужко, М. Гретковської, М. Ангелу)

У статті на матеріалі жіночого автобіографічного дискурсу розглянуто гендерний аспект риторики. Зокрема, вивчено такі мовно-риторичні засоби впливу, як стратегії самопрезентації, фігури й аргументи. Зіставний аналіз цих засобів, виявлених у текстах українською, польською та англійською мовами, дав змогу виділити низку ознак “жіночої” риторики, а також простежити модифікацію останньої під дією етнічного чинника.

Ключові слова: гендерні стилі мовленнєвої поведінки, “жіноча” риторика, автобіографічний дискурс, стратегії самопрезентації, фігуральні засоби, аргументи, типологія мовленнєвих особистостей

В статтє на матеріалє женского автобиографического дискурса рассматривается гендерный аспект риторики. В частности, изучены такие лингвориторические средства воздействия, как стратегии самопрезентации, фигуры и аргументы. Сопоставительный анализ воздействия этих средств в текстах женских автобиографий на трех языках (украинском, польском и английском) дал возможность выделить ряд признаков "женской" риторики, а также проследить модификацию последней под действием этнического фактора.

Ключевые слова: гендерные стили речевого поведения, "женская" риторика, автобиографический дискурс, стратегии самопрезентации, фигуральные средства, аргументы, типология языковых личностей

The following article explores the gender aspect of rhetoric; in particular, it deals with such means of persuasion, as strategies of self-presentation, as well as rhetorical figures and arguments. Based on the comparative analysis of female autobiographies in the Ukrainian, Polish, and American English languages, this research shows the notable features of the "female" style of rhetoric, as well as some peculiarities between Ukrainian, Polish and African-American ethnical styles of rhetoric.